

Què se n'ha fet, del lleidatà dels padrins?¹

pàg. 155-161

Esteve Valls

*Universitat Internacional
de Catalunya / Universitat de Barcelona*

RESUM ABSTRACT

Aquest treball ressegueix, mitjançant una combinació de mètodes quantitius i qualitius, el canvi lingüístic experimentat pel català nord-occidental, en general, i pel lleidatà, en particular, al llarg de quatre generacions de parlants. Els resultats mostren que les varietats lleidatanes —juntament amb les pallareses— segueixen les tendències evolutives generals del nord-occidental —pèrdua de trets propis per anivellament amb l'estàndard i distanciament de les varietats de la Franja— a un ritme més accelerat, especialment en el cas de la ciutat de Lleida.

This paper uses a range of both quantitative and qualitative methods to approach linguistic change in north-western Catalan —in general— and *lleidatà* —in particular— across four generations of speakers. The results show that *lleidatà* —as well as *pallarsès*— has undergone the same processes of change —i.e. loss of dialect features due to convergence with the standard and increase of distance with respect to the Catalan varieties spoken in Aragon— undergone by the rest of north-western Catalan varieties, but at a faster rate —especially in the city of Lleida.

PARAULES CLAU KEYWORDS

Català nord-occidental, lleidatà, canvi lingüístic, dialectometria.

North-western Catalan, *lleidatà*, linguistic change, dialectometry.

¹ Aquest treball s'inscriu en el projecte «Fenòmenos de interfaz fonética-fonología-morfología desde la perspectiva de la variación lingüística» (FFI2016-76245-C3-3-P), finançat pel MICINN i el FEDER.

PRESENTACIÓ

Malgrat l'acceptació popular de què ha gaudit el terme *lleidatà*, encunyat per BARNILS (1913), per designar les varietats de la llengua catalana parlades a la província de Lleida, aquesta denominació ha estat progressivament reemplaçada en la literatura acadèmica pel terme *nord-occidental* (VENY 1982: 86), una denominació menys condicionada per la geografia política que comprèn, grosso modo, els parlars ribagorçans, pallaresos i tortosins, a més dels pròpiament *lleidatans*, és a dir, els de l'àrea d'influència de la ciutat de Lleida. En certa manera, doncs, el terme *lleidatà*, «d'un ús menys freqüent i molt més controvertit» (CUBELLS 2016: 20), ha passat a designar els parlars nord-occidentals compresos entre les àrees ribagorçanopallaresa (SISTAC 1998) i tortosina, això és, la majoria de varietats parlades a les comarques del Segrià, la Noguera, les Garrigues, l'Urgell, el Pla d'Urgell (CASANOVAS i CREUS 1999) i, segons alguns autors, també el Baix Cinca (CUBELLS 2016: 20) i fins i tot la Segarra (MASIP *et al.* 2010). Malgrat l'interès de diversos estudiosos en els darrers anys per establir els límits del lleidatà en relació amb les varietats veïnes —vegeu, per exemple, ROMERO (2001), SATORRA (2005) o CUBELLS (2016)—, sembla que «la fixació detallista dels límits del lleidatà (i encara més de les zones de transició cap a l'oriental) és, sens dubte, una assignatura pendent encara avui de la dialectologia catalana» (SATORRA 2005: 278).

Aquest apunt ve a tomb per deixar constància que, en el present treball, el terme *lleidatà* s'utilitza en sentit estricte, és a dir, com a designació genèrica del conjunt de parlars ponentins que no s'adscriuen a les varietats ribagorçana, pallaresa o tortosina, i que, com veurem més endavant, s'han vist especialment afectats pels processos de desdialectalització i d'anivellament amb l'estàndard que, en major o menor mesura, han afectat tots els parlars nord-occidentals situats a l'est de la frontera catalanoaragonesa (VALLS 2013a i 2013b).

OBJECTIUS

Aquest article persegueix tres objectius: en primer lloc, vol donar a conèixer la recerca feta sobre el canvi lingüístic en català nord-occidental en els darrers anys, per tal d'analitzar com ha canviat la fesomia d'aquestes varietats al llarg de quatre generacions de parlants. En segon lloc, vol oferir una panoràmica de la complexitat de l'àrea estudiada, en què conviuen tendències evolutives divergents com a resultat de les diferents polítiques lingüístiques territorials d'Andorra, Catalunya i l'Aragó. I, finalment, vol analitzar com es concreten en les dues varietats

del Segrià presents al corpus —Lleida i Montoliu de Lleida— els canvis detectats en el nord-occidental de Catalunya, amb l'objectiu de delimitar algunes de les conseqüències sociolingüístiques que es podrien derivar d'aquests canvis. L'aproximació a aquests fenòmens de canvi lingüístic es farà tant des d'una òptica quantitativa —dialectomètrica— com qualitativa. En primer lloc es presentaran, doncs, els resultats de calcular la distància lingüística entre varietats a partir de la totalitat de les dades del corpus, i s'analitzarà si aquestes interdistàncies han variat, i en quin sentit, al llarg de quatre generacions de parlants. Tot seguit, es mostraran alguns exemples concrets d'aquest canvi lingüístic intergeneracional a partir de l'anàlisi d'alguns trets morfològics tant generals del català nord-occidental com específics del lleidatà.

CORPUS

Els resultats d'aquest estudi es basen en un corpus del català nord-occidental contemporani que va ser dissenyat i recollit específicament per estudiar l'evolució recent d'aquests parlars. Conté dades de tots els territoris de parla nord-occidental: Andorra, les comarques orientals de l'Aragó i la meitat occidental del Principat de Catalunya —tret de la Vall d'Aran. En concret, el treball de camp es va dur a terme a 40 localitats —2 d'Andorra, 8 de l'Aragó i 30 de Catalunya— ubicades en 20 comarques diferents, a les quals es va afegir una varietat artificial: l'estàndard. La meitat de les entrevistes es va dur a terme als caps de comarca —les localitats més poblades de cada territori— i l'altra meitat a poblacions petites de les respectives comarques. En el cas del Segrià, com hem dit, les localitats estudiades són la capital, Lleida, i el poble de Montoliu de Lleida.

En total es van enquestar 320 informants, 8 per localitat, que havien de ser fills de pares nascuts a la mateixa població i hi havien d'haver viscut tota la vida. Els informants es van dividir regularment en quatre franges (F) d'edat: F4 —any mitjà de naixement: 1922—, F3 —any mitjà de naixement: 1954—, F2 —any mitjà de naixement: 1979— i F1 —any mitjà de naixement: 1994.²

Les entrevistes constaven d'un qüestionari de 712 ítems del qual hem seleccionat un subcorpus de 363 ítems per informant, dividits en 8 àmbits morfològics: articles —16 ítems—, clítics pronominals —81 ítems—, demostratius —12 ítems—, demostratius neutres —3 ítems—, locatius —3 ítems—, verbs regulars —220 ítems—, possessius —20 ítems— i pronoms personals —8 ítems. El corpus final que hem utilitzat consta de 113.749 ítems i 680.639 segments —35 dels quals són únics.

² Les entrevistes als informants de les tres franges de més edat van ser realitzades entre els anys 1995 i 1996 per la investigadora Mar Massanell, a qui volem agrair aquesta feina ingent. Els informants més joves, en canvi, van ser entrevistats per l'autor d'aquest treball entre els anys 2008 i 2009.

METODOLOGIA

Com ja hem avançat al primer apartat, aquest treball parteix de la convicció que utilitzar una combinació de mètodes quantitius i qualitius per abordar l'anàlisi del canvi lingüístic proporciona una multiplicitat de visions complementàries que serien molt difícils d'aconseguir des de només un d'aquests enfocaments. En aquest sentit, la nostra aposta per la dialectometria és molt clara, perquè es tracta d'un conjunt de sistemes d'anàlisi que permeten objectivar —en la mesura del possible— cap a on evolucionen un conjunt de varietats —entre elles i en relació amb les varietats de prestigi— a partir del càlcul de la distància lingüística continguda en grans corpus de dades confegits a partir de les respostes de tots els informants d'una àrea determinada.

“

Aquest treball parteix de la convicció que utilitzar una combinació de mètodes quantitius i qualitius per abordar l'anàlisi del canvi lingüístic proporciona una multiplicitat de visions complementàries que serien molt difícils d'aconseguir des de només un d'aquests enfocaments.

Concretament, en aquest treball el càlcul de la distància fonètica entre varietats, que és a la base de les anàlisis posteriors, s'ha dut a terme mitjançant l'anomenada *distància de Levenshtein* (LD), una coneguda mesura de càlcul de la distància fonètica entre dues línies de dades. Per determinar aquesta distància, l'algorisme de Levenshtein cerca quin és el menor conjunt d'operacions bàsiques necessari per transformar una línia de segments fonètics en una altra. Aquestes operacions poden ser insercions, supressions o substitucions, i en la versió més simple de la LD tenen totes tres un cost d'1. La distància final entre dos dialectes, doncs, s'obté de transformar d'una varietat a l'altra les realitzacions fonètiques d'un nombre determinat de mots. A (1) s'exemplifica el funcionament bàsic de la LD a partir de les realitzacions fonètiques de la primera persona del singular del pretèrit

imperfet de subjuntiu del verb *servir* en dues varietats de català occidental. En aquest cas, el cost final de transformar la primera línia en la segona és 3.

Des d'un altre punt de vista —vegeu (2)—, aquest procediment també es pot entendre com el resultat d'alinejar dos conjunts de segments fonètics. En aquests alineaments, la superposició fonètica és binària, de manera que només contribueixen a augmentar la distància fonètica entre línies els segments no coincidents:

(1) Varietat 1	s	e	r	β	i	s	k	é	s	esborra s	1
	s	e	r	β	i	k	é	s		substitueix k/γ	1
	s	e	r	β	i	γ	é	s		insereix a	1
Varietat 2	s	e	r	β	i	γ	é	s	a		
Total											3

(2) Varietat 1	s	e	r	β	i	s	k	é	s		
Varietat 2	s	e	r	β	i	γ	é	s	a		
Total						1	1		1		3

Una vegada obtinguda la matriu de distàncies fonètiques *del conjunt de varietats*, s'han aplicat diversos sistemes de classificació i visualització del paisatge dialectal, dels quals tot seguit en presentem tres: dos mapes probabilístics, quatre mapes de similituds i dues anàlisis multidimensionals.³ Tant el càlcul de la LD com l'aplicació d'aquests sistemes taxonòmics i representacionals s'han dut a terme mitjançant la interfície *Gabmap*.⁴ Finalment, s'inclouen vuit mapes de tipus qualitatiu, en què es poden apreciar els canvis en la distribució de tres trets dialectals característics del nord-occidental i d'un tret específic del lleidatà en el pas dels parlants més grans als parlants més joves del corpus.

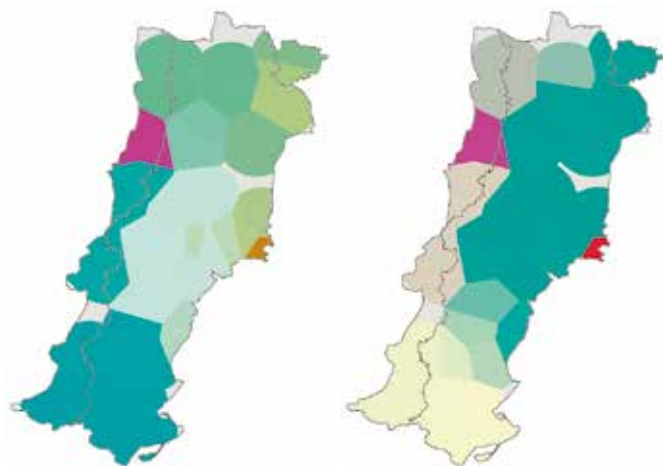
RESULTATS

Les figures 1 i 2 projecten els dendrogrames de consens de la F4 i de la F1, respectivament, en sengles mapes probabilístics. Aquests mapes indiquen que les varietats amb colors semblants s'han agrupat sovint en el mateix clúster i mantenen, doncs, una distància lingüística menor entre elles. El primer que es desprèn d'aquests mapes és que en el cas de la F4 semblava més senzill identificar la provenença dels parlants en funció de la seva varietat. Així, es distingeixen clarament les àrees del tortosí —al sud—, del lleidatà —al centre—, del pellarès i el ribagorçà —al nord— i dels parlants centrals de la Franja, clarament diferenciats de les varietats de

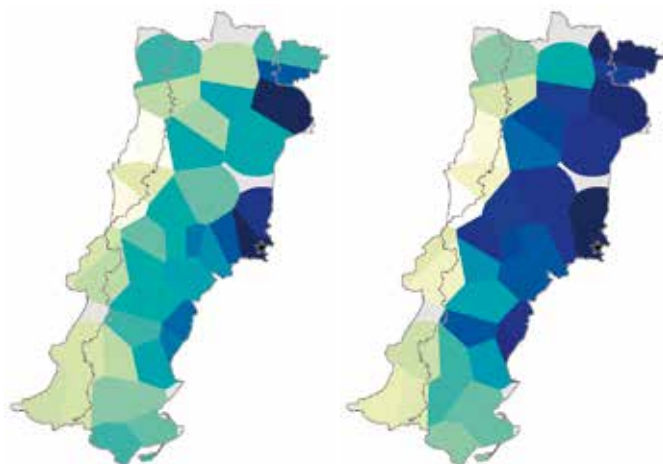
³ Vegeu VALLS (2013a: 50-52) per a una explicació exhaustiva de les modificacions de la LD bàsica aplicades al corpus, i VALLS (2013a: 55-58) i NERBONNE *et al.* (2011) per a una descripció detallada dels procediments de classificació i visualització emprats.

⁴ Aquesta interfície ha estat desenvolupada al *Center for Language and Cognition* de la Universitat de Groningen i és d'accés lliure a l'adreça <http://www.gabmap.nl/> [Consulta: 31 març 2017].

Benavarri i Tolba. Pel que fa al lleidatà, la figura 1 indica que l'àrea amb major cohesió interna entre els parlants de la F4 comprèn els parlars del Segrià, la Noguera, l'Urgell, el Pla d'Urgell i les Garrigues. La figura 2, en canvi, mostra com aquestes distincions ja no poden fer-se en el cas de la F1 *des d'una perspectiva global*. De fet, sembla que els parlars andorrans i bona part dels parlars del centre, el nord i, en menor mesura, el sud del Principat, estan convergint —o ja han convergit— entre ells, de manera que els trets que permetien diferenciar els parlants de cada àrea s'han reduït notablement en el decurs dels darrers vuitanta anys.

Figs. 1 i 2. Mapes probabilístics en base a les pronúncies dels informants més grans —F4; figura 1, a l'esquerra— i dels informants més joves —F1; figura 2, a la dreta. Hi ha un 20% de soroll afegit.

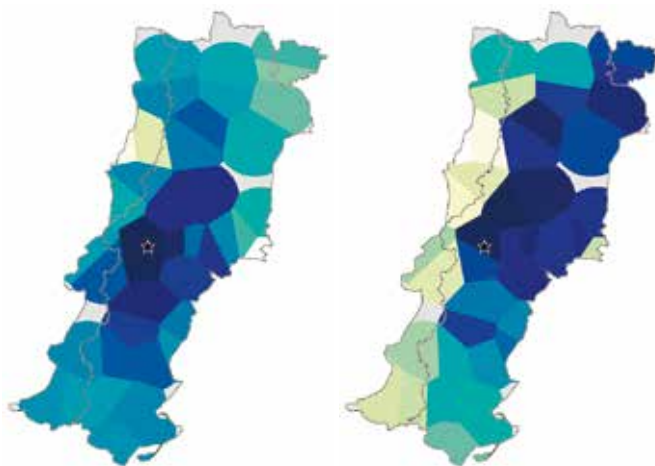

Figs. 3 i 4. Mapes de similituds respecte a l'estàndard en base a les pronúncies dels informants més grans —F4; figura 3, a l'esquerra— i dels informants més joves —F1; figura 4, a la dreta.

Sembla clar, doncs, que la majoria de parlars nord-occidentals estan patint un procés d'anivellament dialectal que comporta la reducció dels trets diferencials més marcats. Stricto sensu, però, les figures 1 i 2 només mostren una situació d'anivellament dialectal *entre* diverses varietats nord-occidentals que se situen, encara, a una certa distància de l'estàndard —observi's el color vermell de la figura 2 al polígon corresponent a l'estàndard, que contrasta prou amb els tons verds de les varietats més anivellades. Per saber si aquest procés també comporta un

acostament al model de referència, doncs, cal que recorrem a un segon sistema de visualització de la distància lingüística: els mapes de similituds. Les figures 3 i 4 mostren la distància lingüística de les varietats nord-occidentals respecte d'un mateix punt de referència: l'estàndard. Com més fosc és el color d'una localitat, menor és la distància que la separa d'aquesta varietat. L'evolució que recullen les figures 3 —corresponent als parlants més grans— i 4 —corresponent als parlants més joves— és altament reveladora: l'anivellament de les varietats estudiades no sembla deure's a un replegament sobre determinades solucions de compromís sinó a l'*advergència* —o convergència unilateral— d'aquestes varietats respecte a l'estàndard, al qual s'han acostat progressivament *al llarg del segle* xx.

D'altra banda, i tal com han fet notar autors com AUER I HINSKENS (1996: 17), la convergència interna implica sempre divergència a les fronteres, com es desprèn de les figures 3 i 4: l'avançat procés d'*advergència* amb l'estàndard que pateixen la majoria de parlars nord-occidentals contrasta amb l'estabilitat dels parlars de la Franja. La conseqüència és un augment contundent de la distància lingüística entre les varietats situades a banda i banda de la frontera administrativa —tret del ribagorçà i el tortosí, més resistents al canvi, on aquest increment és menor—, la qual cosa ha provocat el sorgiment d'una frontera lingüística allí on fins no fa gaire hi havia un *continuum* dialectal.

Figs. 5 i 6. Mapes de similituds respecte a la varietat de Lleida en base a les pronúncies dels informants més grans —F4; figura 5, a l'esquerra— i dels informants més joves —F1; figura 6, a la dreta.

Les figures 5 i 6, finalment, permeten aprofundir en l'impacte que els processos de canvi descrits més amunt han tingut en el *continuum* dialectal nord-occidental. Es tracta novament de dos mapes de similituds, el primer corresponent a la F4 i el segon a la F1, però que aquest cop recullen la distància lingüística de les varietats nord-occidentals respecte a la varietat de la ciutat de Lleida. Com s'observa, la parla dels lleidatans de més edat era més afí, *en termes globals*, a la parla dels habitants del Baix Cinca o la Llitera que no pas a la parla d'altres àrees nord-occidentals de Catalunya, com l'Alt Urgell, o d'Andorra.

La figura 6 demostra un cop més, però, que això ja no és així en la generació de parlants més joves: tal com veïem a les figures 3 i 4, el procés de convergència amb l'estàndard ha provocat un anivellament —per pèrdua de part dels trets idiosincràtics— de la majoria de parlars nord-occidentals de Catalunya i Andorra. El continuïum dialectal, a la llum del que mostra la figura 6, queda clarament escapçat, fins i tot entre varietats geogràficament molt properes.

Pel que fa a les figures 7 i 8 —les últimes que s'inclouen per aproximar-se des d'una perspectiva global al canvi lingüístic en català nord-occidental—, es tracta de dues anàlisis multidimensionals que recullen novament els canvis en el paisatge dialectal que s'han produït entre els parlants més grans i els més joves del corpus. Com es pot observar, l'impacte de l'efecte frontera entre les localitats del Segrià —Lleida i Montoliu de Lleida— i les localitats veïnes del Baix Cinca —Fraga i Vilella de Cinca— ha estat molt important. En el pas de la generació de parlants més grans a la generació de parlants més joves, la falla lingüística entre varietats geogràficament molt properes ha augmentat considerablement. D'altra banda, a la figura 8 també es recull clarament el procés d'anivellament dialectal experimentat per la majoria de parlars nord-occidentals no aragonesos, i és possible detectar, també, un comportament més conservador de la varietat de Montoliu de Lleida pel que fa al procés de convergència amb la llengua estàndard, ja que els parlants joves de Lleida se situen a una distància lingüística menor respecte a aquesta varietat que els parlants de Montoliu de Lleida.

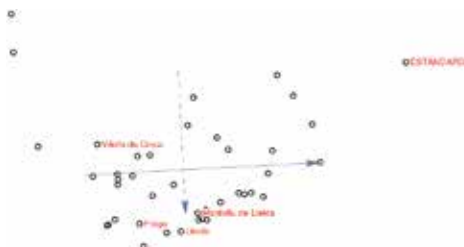

Fig. 7. Resultats de l'anàlisi multidimensional basada en les pronúncies dels informants més grans (F4). El gràfic visualitza el 86% de la variància.

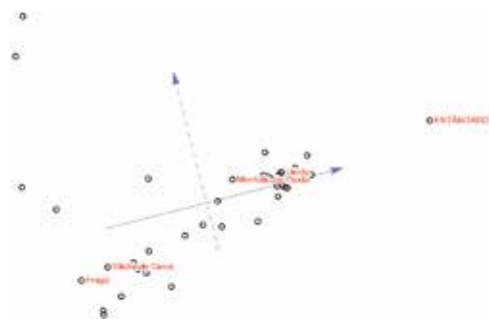
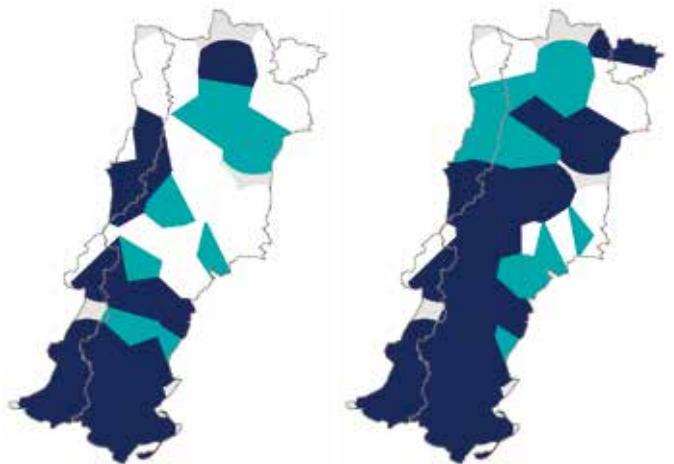

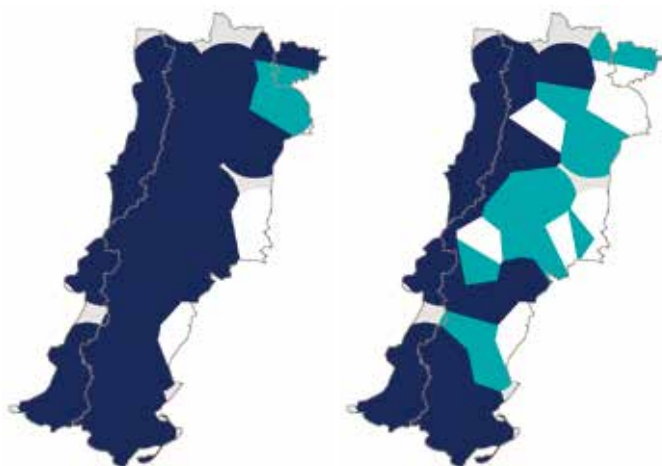
Fig. 8. Resultats de l'anàlisi multidimensional basada en les pronúncies dels informants més joves (F1). El gràfic visualitza el 87% de la variància.

“ L'impacte de l'efecte frontera entre les localitats del Segrià — Lleida i Montoliu de Lleida— i les localitats veïnes del Baix Cinca — Fraga i Vilella de Cinca— ha estat molt important.

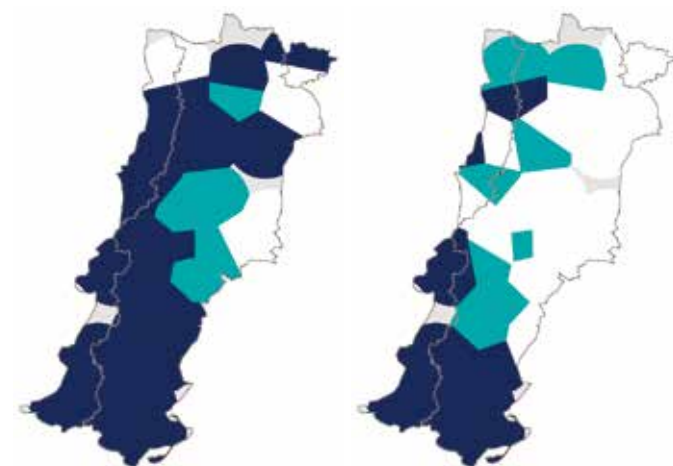
Incloem, finalment, vuit mapes de tipus qualitatiu que ens permetran comprovar com s'ha reduït l'àrea de distribució de quatre trets morfològics —els tres primers, propis de tot l'àmbit nord-occidental; el darrer, específic del lleidatà— del primer quart del segle XX ençà. Són els següents: la forma plena de l'article masculí singular *lo*, les formes del possessiu femení per a un sol posseïdor amb [w], la forma plena del clític acusatiu de primera persona del plural *mos* i la forma pròpia del lleidatà 'jo beia' corresponent a la primera persona del singular del pretèrit imperfect d'indicatiu del verb *beure*. Com es pot observar —com més fosc és el color d'un polígon, major és la presència del tret estudiat en aquella varietat—, es tracta de quatre trets absolutament hegemònics entre els parlants de la F4 tant de Lleida com de Montoliu de Lleida, però que en canvi han caigut en desús entre els parlants més joves de la capital del Segrià i han vist com disminuïa la seva vitalitat fins i tot en el parlar més conservador de Montoliu de Lleida. De fet, les figures 10, 12, 14 i 16 palesen que l'àrea de distribució d'aquests trets s'ha reduït de manera molt notable al llarg de quatre generacions, i posen en evidència, en el cas de les tres primeres, que els parlars lleidatans i pallaresos són els que més han patit l'erosió dels trets autòctons arran de la pressió del model referencial de prestigi.

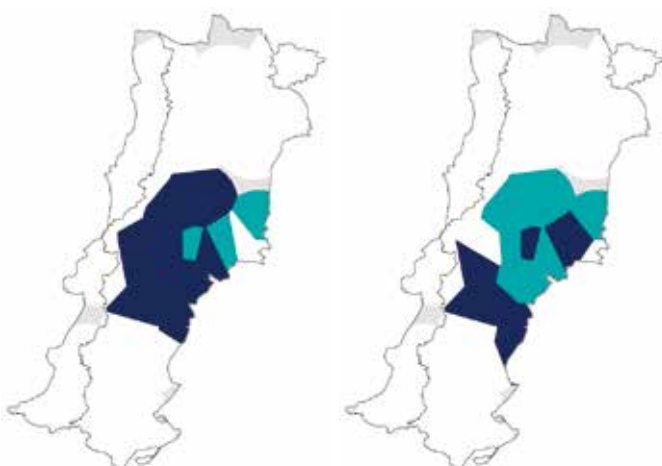
Figs. 9 i 10. Evolució de l'article masculí singular *lo* seguit de consonant —*lo cap*— entre la F4 i la F1.

Figs. 11 i 12. Evolució del determinant possessiu femení *meua* —*la meua gata*— entre la F4 i la F1.

Figs. 13 i 14. Evolució del clíctic acusatiu de primera persona del plural *mos* en posició enclítica i precedit de vocal —*acompanyamos*— entre la F4 i la F1.

Figs. 15 i 16. Evolució de la 1a persona del singular del pretèrit imperfect d'indicatiu del verb *beure* —*jo beia*— entre la F4 i la F1.

CONCLUSIONS

Aquest treball ens ha permès aproximar-nos breument, i des d'una doble perspectiva tant quantitativa com qualitativa, als processos de canvi lingüístic en curs que han fet que ens demanéssim, ja des del títol, què se n'ha fet del lleidatà dels padrins. Aquesta aproximació ens ha permès conèixer quin és el grau de vitalitat actual dels parlars nord-occidentals, en general, i d'alguns parlars adscrits al que es coneix com a *lleidatà*, en particular. Les conclusions a què hem pogut arribar són les següents:

A Catalunya i Andorra s'ha produït una notable convergència vertical de les varietats nord-occidentals amb l'estàndard, que ha comportat una divergència horitzontal molt marcada d'aquests parlars amb els parlars de la Franja i, per tant, un augment considerable de la distància lingüística entre varietats tradicionalment properes.

Les dues varietats del nostre corpus pertanyents a l'àmbit comarcal del Segrià segueixen, a grans trets, les tendències evolutives generals del conjunt del lleidatà. Des d'una perspectiva global, la varietat de Montoliu de Lleida és més conservadora que la de Lleida, la qual, en tant que capital del Ponent català, deu haver actuat de difusora de les innovacions lingüístiques.

Aquesta tendència de les varietats del Segrià a convergir —per bé que a ritmes diferents— amb les varietats de prestigi ha comportat que augmenti la distància lingüística amb les varietats del Baix Cinca, geogràficament molt properes. Això ha implicat una modificació del tradicional continuum nord-occidental com a conseqüència del que es coneix com a «efecte frontera».

En l'àmbit de la sociolingüística, aquest distanciament podria contribuir a fer disminuir el ja migrat prestigi de les varietats de la Franja, que podrien ser percebudes pels seus parlants, en tant que varietats lingüísticament més allunyades del lleidatà actual, com a poc útils per interaccionar amb la població lleidatana. El risc de defecció lingüística en un moment en què es detecten símptomes d'un possible procés de substitució lingüística a la Franja (SOROLLA 2016) és evident.

BIBLIOGRAFIA

- AUER i HINSKENS (1996): Peter Auer i Frans Hinskens, «The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area», dins Ulrich Ammon, Klaus J. Mattheier i Peter H. Nelde (eds.), *Sociolinguistica. International Yearbook of European Sociolinguistics. Convergence and divergence of dialects in Europe*, 10, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 1-30.
- BARNILS (1913): Pere Barnils, «El dialecte lleidatà», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, 7, p. 384-386.
- CASANOVAS i CREUS (1999): Montserrat Casanovas i Imma Creus, «Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi», *Zeitschrift für Katalanistik*, 12, p. 83-108.
- CUBELLS (2016): Olga Cubells, «Els parlars de frontera: la zona de transició entre el tortosí i el lleidatà», dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Móra la Nova (17 i 18 d'octubre de 2014)*, Barcelona, IEC - Institut Ramon Muntaner, p. 19-62.
- MASIP *et al.* (2010): Robert Masip, Ferran Montardit i David Prenafeta, *Lo nou diccionari lleidatà-català*, Lleida, Alfazeta.
- NERBONNE *et al.* (2011): John Nerbonne, Rinke Colen, Charlotte Gooskens, Peter Kleiweg i Therese Leinonen, «Gabmap. A Web Application for Dialectology», *Dialectologia: revista electrònica*, Edició especial II, p. 65-89. En línia: <http://www.publicacions.ub.edu/revistes/dialectologiaSP2011/>.
- ROMERO (2001): Sílvia Romero, *Canvi lingüístic en morfologia nominal a la Conca de Tremp*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral. En línia: <http://www.tdx.cat/handle/10803/2082>.
- SATORRA (2005): Jordi Satorra, «Història i dialectologia: els límits del lleidatà a l'intern de les comarques de les Garrigues i l'Urgell», *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, 18, p. 275-292.
- SISTAC (1998): Ramon Sistac, *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterrí d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu.
- SOROLLA (2016): Natxo Sorolla, «La Franja: xarxes i substitució lingüística en temps real», dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Móra la Nova (17 i 18 d'octubre de 2014)*, Barcelona, IEC – Institut Ramon Muntaner, p. 63-82.
- VALLS (2013a): Esteve Valls, *Direccionalitat, ritme, abast i naturalesa del canvi lingüístic en català nord-occidental. De l'anàlisi dialectomètrica a la reflexió sociolingüística*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral. En línia: http://www.tesisenred.net/handle/10803/123434?locale-attribute=ca_ES.
- VALLS (2013b): Esteve Valls, «L'excepcionalitat de la cruïlla catalanoaragonesa a les Terres de l'Ebre: un cas de dissidència respecte a les dinàmiques evolutives dels parlars nord-occidentals», dins Tomàs Martínez, Miquel Àngel Pradilla i J. Manuel Quixal (eds.), *Terres de cruïlla. Estudis sobre les comarques de la diòcesi de Tortosa*, Benicarló, Onada, p. 521-533.
- VENY (1982): Joan Veny, *Els parlars catalans (síntesi de dialectologia)*, Palma, Moll.